

(A) = Åpen, kan bestilles fra Universitetet i Stavanger / Arkeologisk museum

(B) = Begrenset distribusjon

(C) = Kan ikke utleveres

Folkets Hus i Sauda 3 veggmalerier i hovedsal

Behandlingsrapport

Anne Ytterdal

AM saksnummer: OP-10173

Journalnummer: 2013/3001

Dato: 07.10.14

Sidetall: 20

Opplag: 6

Oppdragsgiver: Sauda kommune

Stikkord:

Veggmaleri

Maleri på puss

Alkydoljemaling

Ragnvald Eikeland

Håkon Landa

Oppdragsrapport 2014/18
Universitetet i Stavanger,
Arkeologisk museum,
Avdeling for konservering

Utgiver:
Universitetet i Stavanger
Arkeologisk museum
4002 STAVANGER
Tel.: 51 83 31 00
Fax: 51 84 61 99
E-post: post-am@uis.no

Stavanger 2014

Folkets Hus i Sauda 3 veggmalерier i hovedsal

Behandlingsrapport

Anne Ytterdal

Universitetet
i Stavanger

Arkeologisk museum

INNHOLDSFORTEGNELSE

1	BAKGRUNN FOR BEHANDLING	3
2	HISTORIKK	3
3	BESKRIVELSE	3
	Maleriene ved hovedsalens scene	
	Malerifrisen på gallerifronten	
4	UNDERSØKELSER	4
	Malinglagenes oppbygning	
	Bindemiddel	
	Endring av motiv	
5	TILSTAND FØR BEHANDLING	8
	Bunnmateriale	
	Malinglag	
	Overflate	
6	BEHANDLING	10
	Konsolidering	
	Rensing	
	Kitting og retusjering	
	Overflatebehandling	
7	TILTAK FOR VIDERE BEVARING	13
	Klima	
	Håndtering	
	Rengjøring	
	MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL BEHANDLINGEN	15
	VEDLEGG 1	16
	Veggmaleri til venstre for scenen. Skader påført i perioden september 2013 og juni 2014	
	VEDLEGG 2	17
	Fremgangsmåte for konsolidering	
	FOTOLISTER	18

BEHANDLING AV 3 VEGGMALERIER I HOVEDSAL

Motiv: Saudasamfunnets arbeiderhistorie
Kunstnere: Ragnvald Eikeland og Håkon Landa
Datering: 1953
Mål: Maleriene ved scenen: 3,92 m x 3,05 m
Gallerifrontens maleri: 0,81 m x ca 15,2 m.
Teknikk: Alkydmaling (syntetisk harpiks) på mur

Fig. 1. Veggmaleri til venstre for scenen

Fig. 2. Veggmaleri til høyre for scenen

Fig. 3A. Venstre del av malerifrise på gallerifront

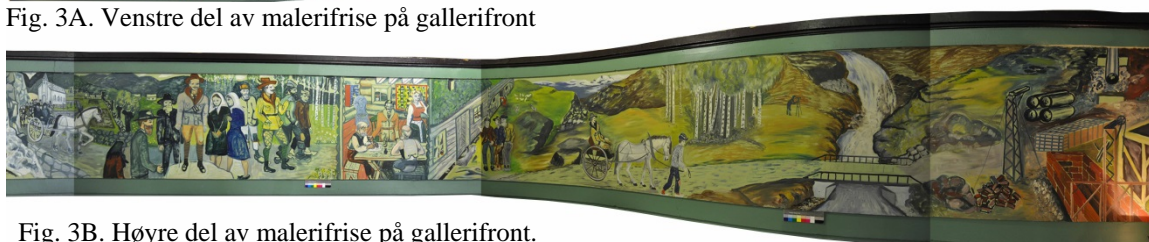

Fig. 3B. Høyre del av malerifrise på gallerifront.

1 BAKGRUNN FOR BEHANDLING

3 veggmalier på puss i hovedsalen på Folkets Hus ble besiktiget av malerikonservator Anne Ytterdal, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger (AM) den 11. september 2013 på forespørsel fra kultursjef i Sauda kommune, Åshild M. Øverland. Rommets utsmykning består av et stort veggmaleri på hver side av hovedsalens scene samt på galleriets front i rommets bakre del. Tilstandsvurdering og kostnadsoverslag på behandling ble utarbeidet og sendt Sauda kommune 11. oktober 2013. Et større pågående prosjekt medførte at AM ikke kunne utføre arbeidet før forsommeren 2014. Utprøving av materialer og metoder for behandling av de til dels store skadene i malerienes malinglag ble utført 12.-13. mai 2014, med bistand av en tysk konservator innen veggmaleri og bygningspolykromi, Jovana Wolff. Selve behandlingen ble utført i perioden 10.-20. juni av malerikonservatorene Anne Ytterdal (prosjektansvarlig), Lise Chantrier Aasen, Alexia Rohmer og Kristin Rattke, alle knyttet til AM.

1 HISTORIKK

Folkets Hus ble tegnet av arkitekt Gustav Helland og sto ferdig i 1931. Hovedsalen i 2. etasje har både scene og galleri. De første 22 årene av byggets historie var veggene i hovedsalen malt i en monokrom, lys farge. Rommets høye brystninger og dørene fremsto den gang, som i dag, i mørk brunbeiset treverk. Som en del av oppussing og ombygging i forkant av byggets 25-års jubileum i 1956, ble kunstneren Ragnvald Eikeland (1921-1960) fra Vats og Håkon Landa (1920-1999) fra Sauda anmodet om å utsmykke hovedsalen. Arbeidet sto ferdig i 1953. Totalt dekker maleriene 36,2 m² flate.

2 BESKRIVELSE¹

Ikonografisk forteller de tre utsmykkete veggfeltene om arbeideren, Saudasamfunnets historie i første halvdel av 1900-tallet og arbeiderbevegelsen. Det er en gjennomtenkt sammenheng i motivfremstillingene. I følge Karin Sunderø «bør du starte på venstre side av gallerifrisa, lese i ring og ende opp i feltet på høyre side av scenen.»

I denne rapporten er malerienes tekniske tilstand bestemmende for malerienes innbyrdes prioritet.

Maleriene ved hovedsalens scene

De 2 maleriene består av sammensatte scener fra arbeidslivet (til venstre for scenen) og hjem og fritid (til høyre for scenen), komponert rundt et midtfelt med henholdsvis en statue av en mann med verktøy og en kvinne med et barn på armen. Begge står på en sokkel omrammet av søyler og ornamenter. Figurene er en hyllest til de to som bygde Sauda-samfunnet; arbeideren og hans kvinne. I venstre maleri forteller scenene rundt midtfeltet om vannkraftindustrien, smelteverket, kontakten med omverdenen og arbeiderens sentrale plass i industrisamfunnet. I en fremhevet scene i nedre venstre del bærer en arbeider en modell av Folkets Hus.

---

¹ Opplysningene om ikonografi og deler av beskrivelsene er hentet fra *Songen om Utopia* av Karin Sunderø, 2013.

Venstre maleri er signert «RAGNV. EIKELAND. NOVEMBER. 1953 Håkon LANDA» på midtfeltets nedre sokkelkant (fig.4)

I høyre maleri forteller scenene rundt midtfeltet om kvinnens sentrale plass i industriarbeiderens liv som kjæreste, mor, husmor og kulturforvalter. Fremstillingene viser både fritidsaktiviteter som dans, skisport, fotball og svømming og harmoniske scener fra hjemmet. Høyre maleri er signert «RAGNVALD EIKELAND. NOVEMBER.1953. Håkon Landa» på midtfeltets nedre sokkelkant (Fig.5)

Fig.4. Signatur venstre malerifelt

Fig.5. Signatur høyre malerifelt

Malerifrisen på gallerifronten

Billedfremstillingene på galleriets front starter med en gammel mann med en gutt på fanget. Mannen peker fremover. For å bruke Sunderå's ord: « Det er som om du kan høre han seie: - Her starter industrieventyret, barnet mitt, med fossar og naturkrefter». Videre fremstiller venstre halvdel scener av tradisjonelt bondeliv med musikk, lek, arbeid med høyonn og kirkeferd. I høyre halvdel introduseres industrien ved at pengesterke byfolk kommer og forhandler om vannretter. I siste scene blir «kapitalen» fraktet med hest og kjerre mot en bru over en foss hvor en helt til høyre ser rør og utstyr for igangsetting av vannkrevende industri. Gallerifrontens malerifrise er ikke signert.

3 UNDERSØKELSER

Malinglagenes oppbygning

Murpussen er festet med et metallgitter til veggens konstruksjon/underlag. Laget med hvit murpuss består trolig av kalk, er ca 2-3 cm tykk og har en fin kornstørrelse med enkelte sandkorn (ca 1-5 mm). Pussen er overtrukket med en brun halvtransparent, oljeholdig maling, som trolig er påført for å unngå at bindemiddelet i malerienes malinglag trekkes inn i pussen og dermed svekker malingstrukturen.(fig.6)

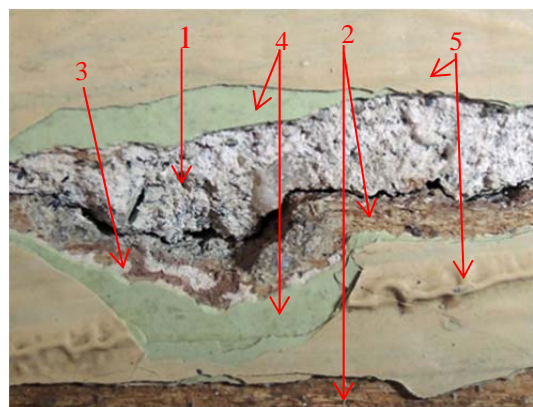

Fig. 6. Sprekk med avkallinger i malinglaget som viser malerienes oppbygging.; puss (1), brun grundering (2), lys monokrom maling (3), grønn undermaling (4) og oppåliggende malinglag (5).

Den brune grunderingen er dekket av et monokromt, lys gult malinglag og deretter et grønt malinglag. Det lys gule malinglaget er veggens farge fra 1931 – 1953.

Det grønne malinglaget er trolig påført av Eikeland og Landa i 1953 som en undermaling for malerifremstillingene. Undermalingen er bevisst benyttet som del av maleriets komposisjon. Grønnfargen er for eksempel anvendt som bunnfarge i bakgrunner, som farge på bekledninger og i karnasjonspartier (fig. 8). Den grønne undermalingen ser ut til å ha vært påført med malerrulle, mens de overliggende strøkene er påført med pensel.

Over den grønne undermalingen er undertegninger skissert opp med en fet blyant eller kullstift. Til tross for at disse primært har fungert som hjelpelinjer til påføringen av det endelige malte motivet, er de synlig flere steder (fig.8).

Fig.7. Den grønne undermalingen er benyttet aktivt i komposisjonen og undertegning utført med blyant er synlig flere steder.

Fig.8. Enkelte elementer består nesten utelukkende av undermaling og optegning.

Bindemiddel

Basert på visuelle undersøkelser ser veggmaleriene ut til å være utført med en syntetisk maling. Det ser i tillegg ut som om den grønne undermalingen består av en annen malingtype enn de overliggende strøkene. Den grønne undermalingen har en plastikk-lignende overflate og er forholdsvis fleksibel og myk, mens de øvrige er mer skjøre og sprø. Det er også dårlig vedheft mellom undermalingen og de oppåliggende lagene, fordi det grønne fargelaget har en fetere og glattere overflate.

Flere steder i de øverste fargelagene har det dannet seg små bobler og opptøringsrynker (snerk) (fig.9, sees også på fig.6) i tillegg til loddrette, oljeholdige «renn», hvilket er karakteristisk for alkydmaling² (Learner 2007) (fig. 10).

² Det har vært produksjon av alkydolje i Norge siden 1934 (Drange mfl. 1992:401). Til å begynne med var den hovedsakelig brukt til å forsterke linoljemalingen, men utover på 1950-tallet vant alkydmaling stadig større innpass på markedet. Rundt 1960 hadde alkydharpiksen fullstendig overtatt som bindemiddel, både i utendørs- og innendørsmaling. På midten av 1950-tallet ble innendørs lateksmaling lansert (Drange mfl. 1992:402).

Fig. 9. Opptørkings «rynke» i høyre maleri.

Fig.10. Oljeholdige renn i øvre venstre del av venstre maleri. Nedre del av rennene er overmalt (markert med rødt).

Veggmaleriene i Folkets Hus ble utført i 1953 og basert på tidsperioden, samt malingens utseende og egenskaper, kan en anta at disse er malt med en maling basert på en syntetisk harpiks, trolig alkyd. Malingrennene viser trolig kunstnerens manglende kunnskap om den nye alkydmalingens egenskaper. De mest iøyenfallende rennene er overmalt på et senere tidspunkt, noe som kan sees ved avvik i farge og struktur i forhold til omliggende lokalfarge (fig.10). Det antas at overmalingene er utført av Eikeland og Landa.

Endringer av motiv

Det har blitt utført endringer på soklene som midtfiguren i begge malerifeltene står på. Endringene er tydelige i sidelys.

Sokkelen på venstre maleri er endret totalt. Arbeideren, som i dag står på en sokkel av firkantede elementer, har opprinnelig balansert på en marmorplate på toppen av en kule (jordkloden?) (fig.12). Kulen hviler på en oval sokkel i nedre kant. Det rutete gulvet og de skråstilte linjene på hver side har fulgt kulens form (markert med sort på fig.12). Undersiden av marmorplaten har vært sortmalt. Dette, sammen med at kulen fargemessig er gradert fra sort ytterst inn mot et gult, pastolt malt sirkelformet felt midt i kulen, underbygger virkningen av at han balanserer. De gulige skråstilte feltene på hver side har vært marmorert med samme mønster som basis på søylene som omslutter midtfeltet.

Endringene som har blitt utført på sokkelen på det høyre malerifeltet (fig.13) viser at denne sokkelen har vært mer i overensstemmelse med venstre maleris sokkel slik den fremstår i dag. Vi har ikke funnet noen fullgod forklaring på hva som har ført til endringene i kun dette elementet på begge maleriene. Under arbeidet ble det undersøkt, på teknisk grunnlag og gjennom litteratursøk, om dagens motivfremstillinger kunne være sekundære. Endringer er

ikke funnet andre steder og litteratursøket viste foto hvor veggene var monokromt malt i 1949. Det er dermed ikke noe som indikerer to dekorative oppmalinger og en må anta at endringene har blitt utført av Eikeland og Landa under maleprosessen i 1953. Ikonografisk er dette spennende, da forskjellen mellom å stå støtt på en firkantet sokkel og å balansere på en kule er stor.

Fig. 11. Sokkel i midtfeltet på venstre maleri slik den fremstår i dag. Et horisontalt bånd med skrå kanter i øvre del av sokkelen er del av kulen (se fig. 12).

Fig. 12. Opptegning av sokkelens form på et tidligere tidspunkt. Undersiden av marmorplaten samt de skråstilte linjene er i tillegg markert med sort.

Fig. 12. Sokkel i midtfeltet på høyre malerifelt slik det fremstår i dag.

Fig. 13. Opptegning av endringene av motivet.

5 TILSTAND FØR BEHANDLING

Bunnmateriale

I nedre del av det høyre malerifeltet ved scenen er det en åpen, horisontal sprekk ca 2,5 cm opp fra brystningen. På begge maleriene er det i tillegg utfall av puss langs nedre kant i overgangen mot brystningens treverk.(fig.14). Skadeomfanget er trolig klimarelatert og har sammenheng med forskjell spenning og bevegelse mellom treverk og puss. Spredt rundt i øvre del av motivet er det også mindre riss i puss. Rissene starter i malerienes øvre kant og forgrener seg nedover (fig.17). I nedre halvdel av maleriet er det stedvis ansamlinger av små stikk og hull i puss. Disse er påført mekanisk med et spisst redskap (fig.15).

Gallerifronten skiller seg fra de to andre maleriene ved at det er tre åpne, vertikale sprekker i puss i hele galleribrystningens høyde. To av sprekkene er ca 1 mm brede og har mindre oppskallinger knyttet til skadekantene. Den tredje sprekken er ca 2-3 mm bred og går vertikalt gjennom kirken ca midt i motivet (fig.16). I tillegg er det enkelte mindre sprekker og riss.

Fig.14. Utfall av puss langs nedre kant av venstre maleri.

Fig.15. Detalg fra venstre felt som viser mekanisk påførte stikk og hull i puss.

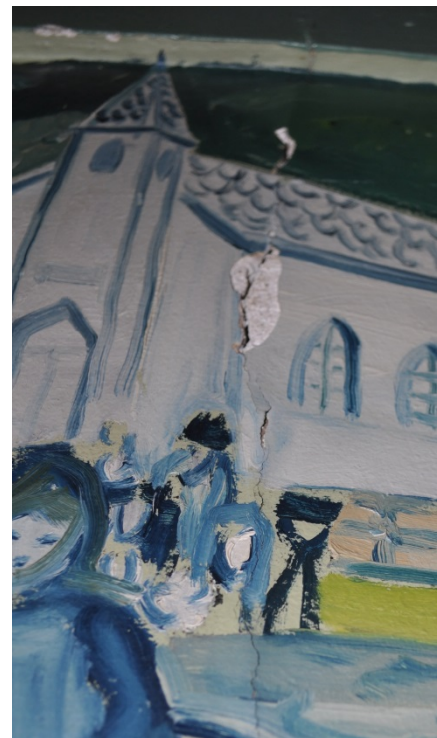

Fig.16. Sprekk i puss i hele galleribrystningens høyde. De hvite feltene er avskallinger i malinglag og puss.

Malinglag

Vedheften mellom den brune grunderingen og det lys gule fargelaget har sviktet og forårsaket store lokale partier med opp- og avskallet maling. Enkelte av oppskallingene er opp mot 40 cm lange og det er partier på opp mot 20 x 25 cm hvor malingen har løsnet fra underlaget (fig.21 og 22). De fleste oppskallingene er imidlertid fleksible og lar seg enkelt legge ned uten mye ekstern press. Det er også flere områder med «bom», det vil si at malinglaget har løsnet

fra underlaget, men ikke skallet opp. Disse kan registreres ved forsiktig banking med neglen på overflaten. De fleste bomene fremstår som stabile. Også rundt sprekker og riss i pussen har det oppstått skader i malinglaget. I en bredde på ca 0,2- 0,5 cm langs kantene på de mindre rissene i pussen er malinglagets farge endret/mørknet (fig.17). De lokale fargeendringene er trolig forårsaket av tilkomst av fukt gjennom risset og er klimarelaterte. Fargeendringene er i hovedsak observert i øvre deler av maleriene ved scenen og er ikke synlige på betrakningsavstand.

Fig.17. Detalj fra øvre del av venstre maleri. Riss i pussen som har gitt fargeendring..

I nedre del av maleriene ved scenen er det mange mekanisk påførte riper i malerienes overflate som enten går ned til den grønne undermalingen eller helt ned til den brune grunderingen. På gallerifronten er skadeomfanget mer begrenset, men skadefenomen og årsak er det samme. De største skadene på gallerifrontens maleri er i tilknytning til de vertikale sprekke langs gallerifronten. Her er det mye løs maling en rekke avskallinger hvor både malinglag og deler av pussen er borte. Den største avskallingen er ca 8 x 3 cm (fig.15). Skader i malinglaget oppstått mellom befaring i 2013 og behandling 2014 er omtalt i eget vedlegg (vedlegg 1).

Overflate

I nedre del av de to maleriene ved scenen er det flere steder påført blyantstreker og skrift med ulike varianter av skriveredskap (fig.18). Tilsvarende «skriblerier» er ikke funnet på gallerifronten. Her er til gjengjeld et større parti, til venstre i malerifrisen, trolig blitt påført en tekst eller liknende med rød maling. Forsøk på å fjerne malingen mekanisk, trolig ved bruk av skrubbe eller stålull, har forårsaket partier med til dels store slitasjeskader i overflate og øverste malinglag (fig.19, 26). Røde punkter med sekundær maling ligger fremdeles igjen på overflaten. Det er også en del renn og søl av diverse flytende væsker, som f.eks kaffe, på gallerifrontens overflate (fig.20).

Hovedsalens utsmykning er ikke påfallende skitten, men støv, smuss og forurensing har gitt alle fargene en grå og matt overflate.

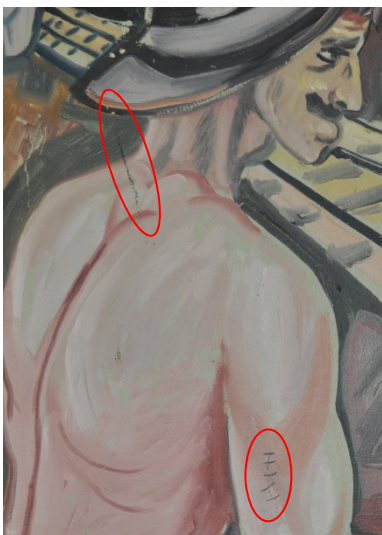

Fig. 18. Detalj fra nedre del av venstre felt. Blyantstreker påført overflaten (markert med rødt).

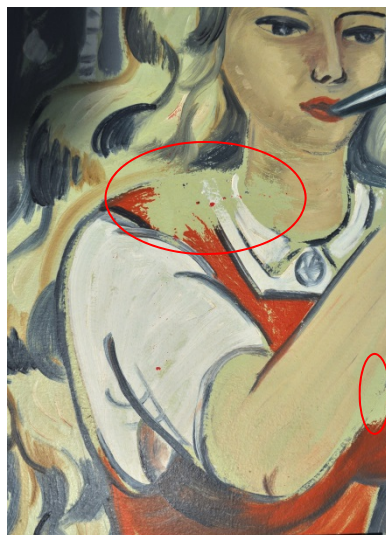

Fig. 19. Detalj fra gallerifront. Slitasje i øverste malinglag sees (markert med rødt).

Fig.20. Detalj fra gallerifront. Søl av kaffe el.l på overflaten (markert med rødt)

6 BEHANDLING

Konsolidering

Før konsolidering ble alle maleriens overflater gjennomgått systematisk ved å banke forsiktig med en negl. Mindre oppskallinger og bom ble på den måten registrert og merket med små svakt klebende papirbiter (sees på fig. 20).

Oppskallinger og ustabile fargeområder ble konsolidert med Primal SF-016 ER (en akrylemulsjon) uttynnet i avionisert vann (fig.21-23). Til mindre oppskallinger ble en 3 % eller 5 % løøsning Primal anvendt, til de større ble det benyttet en 10 % løøsning.

Konsolideringsmiddelet ble påført med kanyle for å nå dypere inn under oppskallingene, mens en smal pensel ble benyttet til påføring langs skadekantene. Overskudd ble fjernet med bomull eller trekkpapir. Deretter ble de konsoliderte områdene lagt i press i 3-5 min (fremgangsmåte se vedlegg 2). Dersom nødvendig ble det benyttet varmeskje (60-70 °C). De største oppskallingene måtte i tillegg bearbeides i flere omganger og gjerne over lengre tid (1-3 dager). Ved etterkonsolidering viste det seg vanskelig å få konsolideringsmiddelet til å trenge inn i partier med bom og lukkede lommer knyttet til de største oppskallede områdene. I enkelte tilfeller måtte det lages åpning med et kort snitt med skalpell og bankes/presses kraftig på overflaten for å få «flyt» av konsolideringsmiddel inn i skaden.

a: Før behandling. Fotografert ovenifra i sidelys

b: Før behandling. Fotografert forfra i sidelys

c: etter konsolidering. Fotografert i sidelys

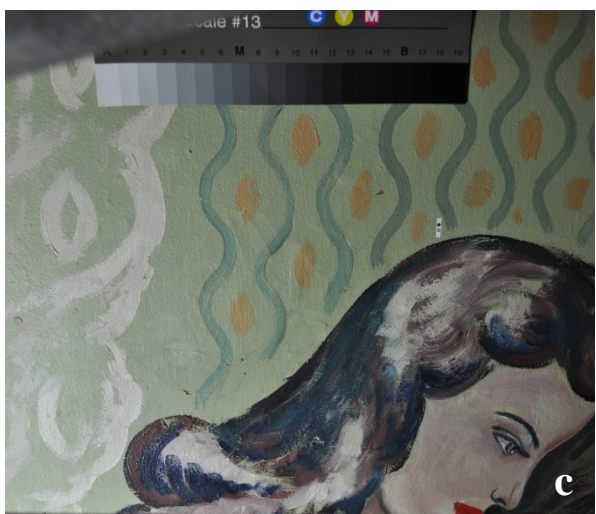
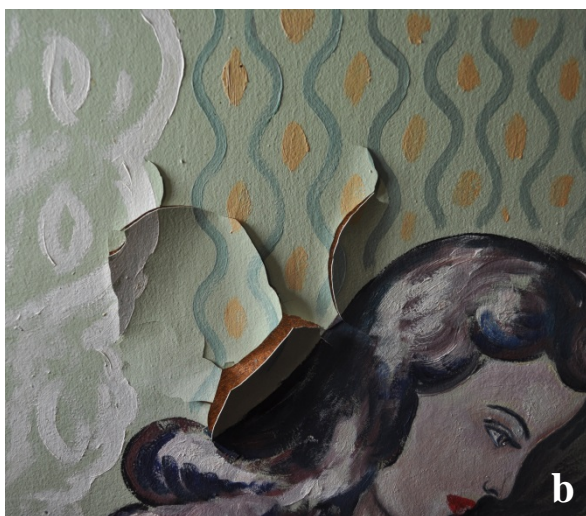

Fig. 21 a-c. Oppskallinger i nedre høyre hjørne av høyre malerifelt før og etter behandling.

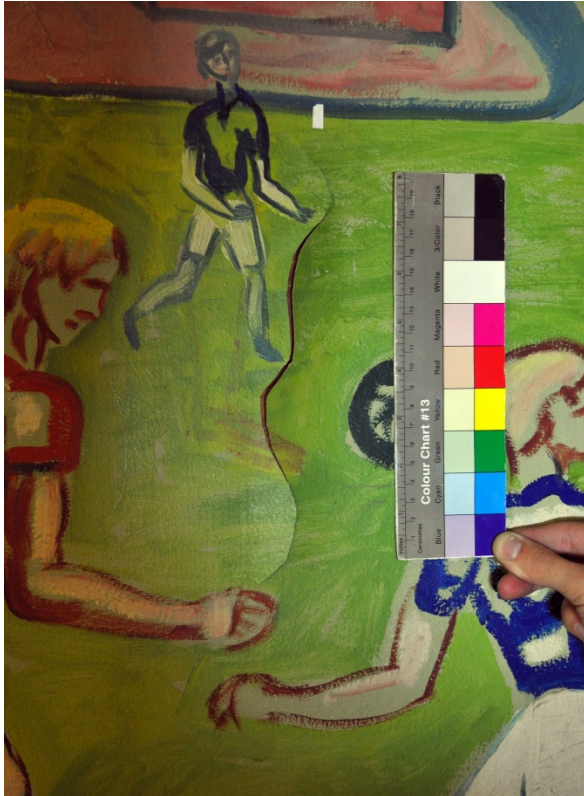

Fig. 22. Oppskalling (ca 40 cm) i midtre, øvre del av høyre malerifelt før behandling. Fotografert i sidelys

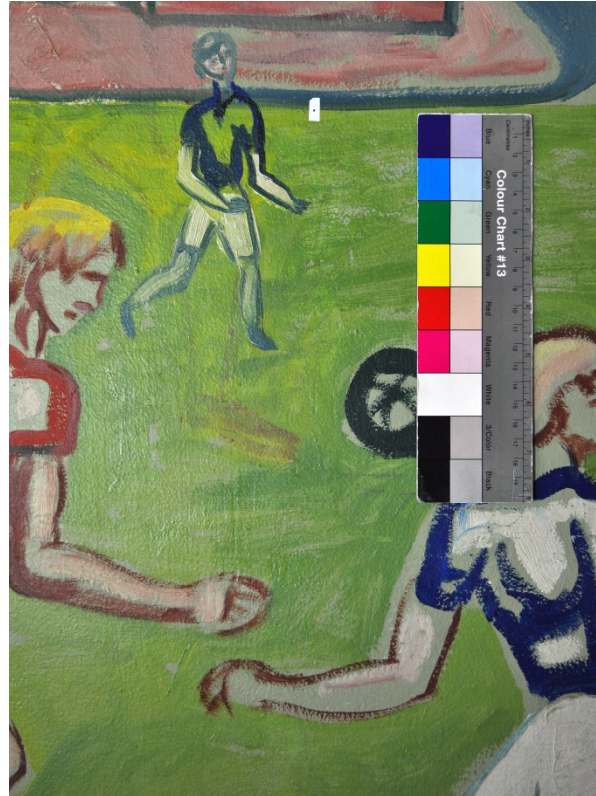

Fig. 23. Samme oppskalling etter konsolidering med Primal SF-016 ER. Fotografert i sidelys

Rensing

Malerioverflaten ble renset for overflatestøv og smuss med Blitzfix (en polyvinylalkohol basert polymersvamp) lett fuktet i avionisert vann. Det ble valgt å anvende denne svampen da den hadde optimal renseeffekt og var mindre tidkrevende enn rensing med bomullspinne og saliva (kunstif spytt). Blitzfix har i tillegg gitt svært gode resultater under et omfattende forskningsprosjekt om overflaterensing (Daudin mfl. 2009). Før rensing ble overflødig vann trukket ut av svampen med tørkepapir. Svampen trakk opp støv og smuss uten å skrape eller polere overflaten. Blyantstreker og tilsvarende påskrifter ble fjernet ved bruk av viskelær, saliva og etanol. Kaffesøl og lignende på gallerifronten lot seg fjernet med saliva. Det ble ingen stor visuell renseeffekt ved behandlingen. Kun i lyse partier ble det visuell forskjell, men fjerning av det grå og matte overflatesmusset ga maleriene tilbake sin opprinnelige friskhet og overflateglans.

Fig. 24. Detalj fra gallerifront under rensing. Svak renseeffekt sees som en horisontal stripe i det grønne partiet i midten.

Kitting og retusjering

Avskallinger og skadeområder ble først overtrukket med et lag konsolideringsmiddel (10 % løsningsmiddel Primal SF-016 ER). Deretter ble avskallingerne kittet med kvartsmel utblandet i en 10 % løsningsmiddel Primal SF-016 ER, påført med spatel (fig. 25b). Etter opptørking ble kittingene tilpasset i nivå og retusjert med harpiksfarger løst i white spirit (fig. 25c-d).

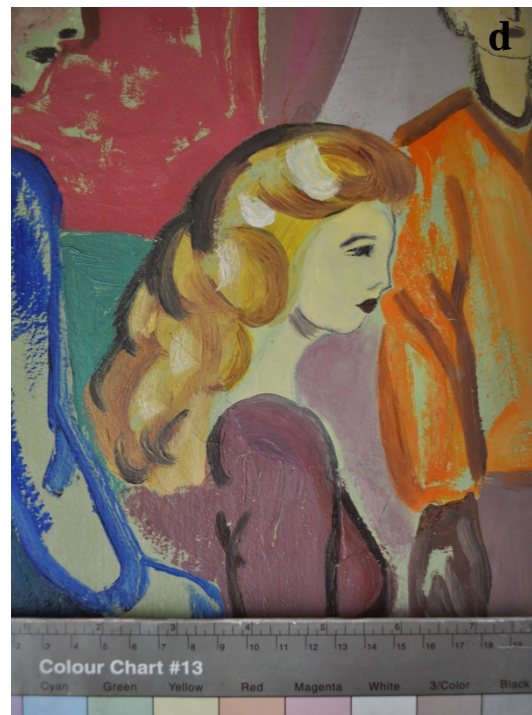

Fig. 25 a-d. Detalj av behandlingsforløp på stor skade fra midtre, venstre del av venstre malerifelt. a: Før konsolidering, b: etter konsolidering og kitting, c: Etter påføring av grønn undermaling og optegning, d: ferdig retusjert/rekonstruert. (Grunnlag for rekonstruksjon, se vedlegg 1)

På de tre åpne sprekkene på gallerfronten ble behandlingen foretatt med samme materialer som på de to andre maleriene, men utført i tre operasjoner. Først ble konsolideringsmiddel påført med sprøyte og kanyle for å nå lengst mulig inn i sprekken. Med samme formål ble konsolideringsmiddelet i neste operasjon tilsatt kvartsmel til halvflytende konsistens og påført ved bruk av sprøyte og fingrene. Dagen etter kunne sprekkene og de andre avskallingene kittes på vanlig måte med spatel.

Områdene på gallerifronten med slitasje i malinglaget etter kjemisk fjerning av overmaling ble retusjert med harpiksfarger rett på underlaget (fig.26b).

Fig. 26. Detalj fra venstre del av gallerifronten. a: skadeområder i overflaten som følge av kjemisk fjerning av overmaling (markert med rødt), b: samme utsnitt etter retusjering.

Overflatebehandling

Hovedsalens malerier er ikke gitt noen overflatebehandling.

De to maleriene ved scenen er ikke fotografert etter behandling, da monterte stillaser foran maleriene ikke ble fjernet etter at arbeidet var ferdig. Gallerifrontens malerifrise er fotografert etter behandling.

7 TILTAK FOR VIDERE BEVARING

Stillasene som ble benyttet til arbeidet med de to maleriene ved scenen ble også benyttet for innkassing av de tre veggmaleriene som beskyttelse under den forestående bygningsmessige rehabiliteringen. Arbeidet ble utført etter at malerikonservatorene hadde forlatt Sauda, men Tyvek (en fibrøs, hygroskopisk polyetylen-duk) ble hengt foran maleriene som klimabuffer og støvbeskytter og kassene ble laget etter anvisning/diskusjon med malerikonservator. Arbeidet ble utført av to ansatte i Sauda kommune.

Klima

De klimatiske forholdene i hovedsalen i Folkets hus er trolig hovedårsak til skadene på rommets utsmykning. Veggens og malinglagets struktur består av forskjellige materialer som hver på sin måte blir påvirket av endringer i temperatur og fuktighet. Som en følge av dette oppstår det spenninger mellom lagene; pusslaget, den brune oljeholdige grunderingen, undermalingen på basis av lateks og de øvrige lagene som trolig består av alkydmaling. En bør bestrebe seg på å holde en jevn fuktighet, helst rundt 50%. Dette vil ikke bli så lett i et bygg som er tenkt brukt som kulturhus. Ytterverdiene settes derfor generelt til 40-60% RF. Bevisst arbeid med å forbedre klimaforholdene i hovedsalen er en forutsetning for at nye, tilsvarende skader ikke skal oppstå på veggmaleriene.

Håndtering

Malerienes plassering er ikke gunstig med tanke på skader som følge av berøring og mekaniske skader. Det må utvises stor forsiktighet ved transport og bruk av utstyr som gardintrapp, konsertutstyr o.a i rommet. Ved fremtidig vedlikeholdsarbeid i hovedsalen bør maleriene tildekkes.

Rengjøring

omstendighet rengjøres. Selv en tørr klut kan forårsake nye avskallinger. Ved fremtidig behov for rensing eller utbedring av skader skal malerikonservator og/eller Riksantikvaren kontaktes.

Stavanger 07.10.14

Anne Ytterdal
malerikonservator

Benyttet litteratur

Daudin, M., van Keulen, H., de Groot, S., Wassink, M. og Joosten, I. 2009. *Dry cleaning products analysed and tested at the Netherlands Institute of Cultural Heritage*, ICN: Amsterdam

Learner, T. 2007. "Modern Paints: Uncovering the Choices". I *Proceedings from the Modern Paints Uncovered Symposium*, The Getty Conservation Institute: Los Angeles

Sunderø, K. 2013. Songen om Utopia. I *Årsskrift Sauda sogelag 2013*.

Østby, L. (red.) 1982. *Norsk kunstnerleksikon*, bind 1 og 2. Universitetsforlaget, Oslo.

**OVERSIKT OVER MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL
BEHANDLINGEN**

Tiltak	Område	Metode	Materialer/løsning	Handelsnavn	Beskrivelse
Konsolidering	Oppskallinger og ustabile fargeområder	Punktvis påføring	Vannbasert akryl Polymerdispersjon uttynnet i vann	Primal SF-016 ER Avionisert vann	Kons.middel (3-10 %) påført med kanyle og pensel, deretter lagt i press 3-5 min. Om nødvendig i kombinasjon med varmeskje 60 °C.
Rensing	Alle overflater	Fuktet svamprensing	Polyvinylalkohol (PVAL) basert polymer (inneholder stivelse)	Blitz-Fix Avionisert vann	Svampen fuktet lett i avionisert vann før bruk
Kitting	Områder med tap av fargelag	Punktvis påføring	Vannbasert akryl polymerdispersjon og kvartsmel	Primal SF-016 ER og kvartsmel	Påført med spatel for å jevne ut skadeområder
Retusjering	Synlige skadeområder og kittede partier	Normalret usj i lokalfarge	Harpiks-oljefarger	Mussini oljefarger fra Schmincke & Co White spirit	Påført med pensel

VEDLEGG 1

VEGGMALERIET TIL VENSTRE FOR SCENEN

SKADER PÅFØRT I PERIODEN SEPTEMBER 2013 OG JUNI 2014

Under befaringen i Folkets hus den 11. september 2013 ble det tatt oversiktsfoto og enkelte detaljfoto av hovedsalens 3 malerier som grunnlag for tilstandsvurdering og forslag til behandling. Da det praktiske arbeidet startet opp i juni 2014 ble det, ved gjennomgang av malerienes overflater, observert endringer i omfang på enkelte skader på venstre side av venstre maleri. Sammenholdt med foto fra 2013 var det tre skadeområder som i 2014 hadde endret seg fra oppskallinger, med eller uten avskallinger, til store, avskallede områder. Forskjellen i skadeomfang sees på foto under. Malingfragmenter ble ikke funnet. Observasjonen ble forelagt kultursjef Åshild M. Øverland. Hun mente at skaden trolig har skjedd under utleie. Funn av en lekte i øvre del av veggen med rester av påstiftet sort tekstil, underbygger dette. Det antas at det løst hengende tekstilet har forårsaket skadene enten under montering eller demontering.

Dette viser hvor viktig foretatte behandling har vært for malerienes videre bevaring.

Foto fra 2013 ble benyttet som forlegg for rekonstruksjon av de påførte skadeområdene.

VEDLEGG 2

FREMGANGSMÅTE FOR KONSOLIDERING

Figur 1. Testskade før konsolidering.
Fotografert i sidelys.

Figur 2. Konsolideringsmiddel tilføres først med kanyle. Deretter påføres middel med pensel, særlig langs kanter og sprekker. Overskudd fjernes med bomull eller trekkpapi. Dersom nødvendig kan overflatespenning reduseres ved først å tilføre oppskallingen isopropanol eller etanol.

Figur 3. Oppskalling med konsolideringsmiddel legges i press i 3-5 min. Kompresset består av først et lag Japanpapi, så skumgummi og ytterst en trekloss som fordeler et jevnt press på over flaten

Figur 4. Testområdet etter konsolidering. Tap av fargeflak i øvre kant av oppskallingen skjedde under konsolideringstesten.

FOTOLISTE - Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: FOLKETS HUS, SAUDA KOMMUNE.				
BEHANDLING AV 3 VEGGMALERIER I HOVEDSAL (Malt av Ragnvald Eikeland og Håkon Landa i 1953)				
Fotograf: A. Ytterdal, L. C. Aasen, A. Rohmer, J. Wolff			Sak nr:	Gard:
AmS ansv: A. Ytterdal			Gnr:	Bnr:
			Kommune	
AmS arkivnr	Bildnr	Dato	Fotograf	Motiv
				FØR BEHANDLING
				OVERSIKTER
Sf 122891	1	Juni 2014	LCA	Folkets hus sett fra sørøstre hjørne
Sf 122892	2	«	«	Folkets hus sett fra nordøstre hjørne
Sf 122893	3	Sept. 2013	AY	Hovedsalen sett mot scenen (vest)
Sf 122894	4	«	«	Hele malerifeltet til venstre for scenen
Sf 122895	5	«	«	Hele malerifeltet til høyre for scenen
Sf 122896	6	«	«	Hovedsalen sett mot galleriet (øst)
Sf 122897	7	«	«	Venstre del av gallerifront
Sf 122898	8	«	«	Høyre del av gallerifront
Sf 122899	9	«		Hele gallerifronten (sammensatt av flere foto)
				DETALJER
Sf 122900	10	Sept. 2013	AY	Detalj midtre del av venstre malerifelt. Sokkel til midtfeltets mannsfigur med signatur
Sf 122901	11	«	«	Detalj signatur venstre maleri
Sf 122902	12	Juni 2014	LCA	Detalj midtre del av høyre malerifelt. Sokkel til midtfeltets kvinnefigur med signatur
Sf 122903	13	«	«	Detalj signatur høyre maleri
Sf 122904	14	«	AY	Detalj venstre malerifelt. Motiv venstre side med Folkets hus

Oppdrag: FOLKETS HUS, SAUDA KOMMUNE.				
BEHANDLING AV 3 VEGGMALERIER I HOVEDSAL (Malt av Ragnvald Eikeland og Håkon Landa i 1953)				
Fotograf: A. Ytterdal, L. C. Aasen, A. Rohmer, J. Wolff			Sak nr:	Gard:
AmS ansv: A. Ytterdal			Gnr:	Bnr:
			Kommune	
AmS arkivnr	Bildnr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf 122905	15	«	LCA	Detalj høyre malerifelt. «Snerk» i maling som underbygger bruk av alkydmaling
Sf 122906	16	«	AY	Detalj venstre malerifelt. Karakteristiske «renn» av alkydmaling. Overmalt i nedre del
Sf 122907	17	Mai 2014	«	Detalj høyre malerifelt. Eksempel på undermaling og opptegning benyttet som del av ferdig motiv
Sf 122908	18	Juni 2014	«	Detalj venstre malerifelt. Eksempel på undermaling og opptegning benyttet som del av ferdig motiv
TILSTAND FØR BEHANDLING				
Sf 122909	19	Juni 2014	LCA	Detalj høyre malerifelt. Sprekk i puss hvor alle malinglag er eksponert
Sf 122910	20	Sept. 2013	AY	Detalj venstre malerifelt. Utfall av puss i nedre høyre hjørne
Sf 122911	21	Juni 2014	«	Detalj venstre malerifelt. Mekanisk påførte stikk og hull gjennom malinglag og puss
Sf 122912	22	Sept. 2013	«	Detalj venstre malerifelt. Forskjellige skadetyper i nedre kant; hakk, stikk, ripe, opp- og avskallinger, skade i puss
Sf 122913	23	«	«	Detalj gallerifront. Åpen vertikal sprekk med avskallinger i malinglag og puss
Sf 122914	24	Juni 2014	«	Detalj venstre malerifelt. Små riss i pussen med misfarget malinglag langs kantene
Sf 122915	25	Sept. 2013	«	Detalj venstre malerifelt. Påtegninger med blyant på overflaten
Sf 122916	26	Juni 2014	AR	Detalj gallerifront. Områder på venstre del påført rødming og fjernet igjen mekanisk. Slitasjeskader
Sf 122917	27	«	«	Detalj gallerifront. Område med slitasje i malinglaget forårsaket av mekanisk fjerning av overmaling
Sf 122918	28	«	«	Detalj gallerifront. Område med brune flekker/renn på overflaten
Sf 122919	29	«	LCA	Detalj høyre malerifelt. Stor oppskalling sett ovenifra i sidelys ved kvinne som spiller piano
Sf 122920	30	«	«	Detalj høyre malerifelt. Stor oppskalling sett forfra i sidelys ved kvinne som spiller piano
Sf 122921	31	«	«	Detalj høyre malerifelt. Vertikal oppskalling på ca 40 cm i fotballscene.
Sf 122922	32	Juni 2014	AY	Detalj venstre malerifelt. Stor avskalling i ansikt på kvinne til venstre i maleriet.
Sf 122923	33	Sept. 2013	«	Detalj venstre malerifelt. Samme skade med langt mindre avskalling i 2013
BEHANDLING				
Sf 122924	34	Mai 2014	LCA	Detalj høyre malerifelt. Prøvekonsolidering: Oppskalling i kjolen til kvinnen i midtfeltet benyttet til test
Sf 122925	35	«	«	Detalj høyre malerifelt. Prøvekonsolidering: Samme oppskalling. Konsolideringsmiddel tilført med kanyle

Oppdrag: FOLKETS HUS, SAUDA KOMMUNE.				
BEHANDLING AV 3 VEGGMALERIER I HOVEDSAL (Malt av Ragnvald Eikeland og Håkon Landa i 1953)				
Fotograf: A. Ytterdal, L. C. Aasen, A. Rohmer, J. Wolff			Sak nr:	Gard:
AmS ansv: A. Ytterdal			Gnr:	Bnr:
			Kommune	
AmS arkivnr	Bildnr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf 122926	36	«	«	Detalj høyre malerifelt. Prøvekonsolidering: Samme oppskalling. Press etter tilført konsolideringsmiddel.
Sf 122927	37	«	«	Detalj høyre malerifelt. Prøvekonsolidering: Samme oppskalling. Etter konsolidering
Sf 122928	38	Juni 2014	«	Detalj høyre malerifelt. Vertikal oppskalling på ca 40 cm i fotballscene etter konsolidering
Sf 122929	39	Mai 2014	«	Detalj høyre malerifelt. Stor oppskalling ved kvinne som spiller piano etter konsolidering
Sf 122930	40	Juni 2014	AY	Detalj venstre malerifelt. Stor oppskalling i ansikt på kvinne til venstre i maleriet etter konsolidering og kitting
Sf 122931	41	«	«	Detalj venstre malerifelt. Stor oppskalling i ansikt på kvinne til venstre i maleriet etter påført undermaling og opptegning
Sf 122932	42	«	«	Detalj venstre malerifelt. Stor oppskalling i ansikt på kvinne til venstre i maleriet etter retusjering/rekonstruksjon
Sf 122933	43	«	AR	Detalj gallerifront. Under rensing
Sf 122934	44	«	«	Detalj gallerifront. Område på venstre del med slitasjeskader etter retusjering.
ETTER BEHANDLING				
Sf 122935	45	Juni 2014	AR	Venstre del av gallerifront
Sf 122936	46	«	«	Høyre del av gallerifront
Sf 122937	47	«	«	Hele gallerifronten (sammensatt av flere foto)